

Концепція втілення національної політики радянською владою на Донбасі (1943-1985 рр.)

І.І. Баликін

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК»

У статті розглянуто офіційну позицію радянської влади у сфері національної політики протягом 1943-1985 рр., проаналізовано твердження ідеологічного апарату. Ідеологію порівняно з практикою тих років, на основі чого зроблено характеристику особливості впровадження національної політики на Донбасі.

Ключові слова: національна політика радянської влади, Донбас, соціалістичне змагання, інтернаціоналізм, дружба народів.

В статье рассмотрена официальная позиция советской власти в сфере национальной политики на протяжении 1943-1985 гг., проанализированы утверждения идеологического аппарата. Идеология сравнена с практикой тех лет, на основе чего сделана характеристика особенности внедрения национальной политики на Донбассе.

Ключевые слова: национальная политика советской власти, Донбасс, социалистическое соревнование, интернационализм, дружба народов.

The study deals with the official position of the Soviet power in national politics during 1943-1985 years. Statements of the ideological apparatus are analyzed. The ideology is compared with the practice during those years. The characteristics of special features of implementation of national policies on the Donbass are made on this basis.

Keywords: national policy of the Soviet power, Donbass, socialistic competition, internationalism, the friendship of peoples.

Постановка проблеми

У процесі вивчення національної політики радянської влади треба пам'ятати, що КПРС будувала не тільки новий політичний, економічний, державний і соціальний устрій, а й з часів заснування Радянського Союзу вела активну теоретичну та практичну роботу з формування нової людини. Радянською національною політикою передбачалася руйнація традиційних «буржуазних» національних відносин. До повсякденного обігу офіційною пропагандою запроваджувалися розробки радянських ідеологів. Одним із ключових моментів у цьому утопічному процесі було інтернаціональне та патріотичне виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання державної національної політики радянської влади 1943-1982 рр.

достатньо висвітлено у науковій та краєзнавчій літературі. Наприклад, ще за радянської доби дослідниками з діаспори: І.І. Бакало [1], І.В. Майстренко [2]; у Радянському Союзі: В.Ф. Панібудьласка [3; 4; 5; 6; 7], Є.Б. Пизюр [8], О.Г. Зиманас [9], Г.І. Ясницький [10], А.В. Лихолат [11], В.Е. Маланчук [12] та іншими. Дослідження тривають і в сучасній Україні: П.С. Сохань [13], В.Ф. Панібудьласка [14], О.В. Антонюк [15]. Проте, слід зазначити, що праці цих дослідників стосуються суто теоретичних засад безвідносно до території Донбасу: Сталінської (з 1961 р. – Донецька) та Ворошиловградської (1958-1970 рр. – Луганська) областей.

Яким чином радянське керівництво, зокрема в Україні, контролювало реальність «дозволеними» творами, можемо бачити на сторінках «Ленінської національної політики партії в дії» А.В. Лихолата, що

вийшла 1977 р. в Києві. Ця праця видана Інститутом історії партії при ЦК КПУ – філіалом Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС і була частиною серії «Рішення XXV з'їзду КПРС – у маси!» Тобто це та офіційна позиція і тлумачення, від якого повинні були відштовхуватися всі обласні, міські та районні органи влади у реалізації національної політики. Ця брошура була розрахована на широке коло читачів. Одряду в анотації зазначено: «Яскравим втіленням у життя ідей марксизму-ленінізму, великим завоюванням соціалізму стало розв'язання національного питання в нашій країні, зміцнення дружби народів СРСР, яке є невід'ємною рисою радянського способу життя» [16].

Особливо цінною у вивченні питання реалізації національної політики радянської влади на Донбасі є книга «История рабочих Донбасса. В двух томах» 1981 р., а саме том 2. У главі «Пролетарский интернационализм – идейная основа деятельности рабочих» є корисний для дослідження параграф «Единая братская семья», у якому наведено приклади втілення національної політики серед робітників Донбасу. Ідеться про те, що в результаті докорінних перетворень в економічному устрої, політичній, соціальній і культурно-ідеологічній сферах громадського життя сформувалася нова історична спільність людей – радянський народ, провідною інтернаціональною силою якого є робітничий клас [17]. У книзі також зазначено, що під керівництвом КПРС робітничий клас цілеспрямовано впливає на виховання всіх трудящих кожної нації Радянського Союзу в дусі пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму, радянського патріотизму та загальнонаціональної гордості громадян СРСР [18].

Не вирішені раніше частин загальної проблеми

Якими ж були основи інтернаціонального та патріотичного виховання? КПРС стверджувала, що соціалістичний патріотизм – це історично вища форма патріотизму, що втілював у собі любов тру-

дящих до своєї батьківщини, відданість соціалістичному ладові, комуністичним ідеалам. Для соціалістичного, радянського патріотизму характерним було те, що національна гордість у ньому органічно поєднувалася з загальнонаціональною гордістю радянської людини. У свою чергу, загальнонаціональна гордість радянських людей – це патріотичне почуття членів нової історичної спільності людей – радянського народу до єдиної соціалістичної вітчизни – СРСР. Загальнонаціональна гордість радянського народу і соціалістичний патріотизм поєднувалися із соціалістичним інтернаціоналізмом – невід'ємною частиною ідеології та політики робітничого класу та його авангарду – партії комуністів. Соціалістичний інтернаціоналізм і соціалістичний патріотизм доповнювали та збагачували одне одного. Соціалістичний патріотизм включав у себе інтернаціональну солідарність трудящих різних націй і народностей. Патріотизм, що заперечує принципи інтернаціоналізму, згідно з офіційною версією КПРС був націоналізмом або шовінізмом і слугував інтересам експлуататорських класів, засобом обману трудящих [19].

Суспільство за часів радянської влади було просякнуте цензурою. За її допомогою партія контролювала думки та висловлювання населення. Радянську цензуру запропоновано розглядати, за визначенням І.Г. Каретнікова, як практику систематичного, інституціоцізованого контролю з боку партії/держави за відповідністю змісту інформаційного простору політико-ідеологічним нормам, сформованим і санкціонованим владою. Це тлумачення включає в себе «повсякденну цензуру» – практику повсякденного контролю за публічними висловлюваннями думок і настроями людей з боку партійних органів [20]. Цей контроль здійснювали «партцензори» – парторги, секретарі партійних організаційних комітетів різного рівня та люди, «наділені високою довірою».

За визначенням «Великої радянської енциклопедії» цензура – це контроль офіцій-

ної (світської або духовної) влади за змістом, випуском у світ і розповсюдженням друкованої продукції, змістом (виконанням, показом) п'єс та інших сценічних творів, кіно- і фототворів, творів образотворчого мистецтва, радіо- і телепередач, а іноді й приватного листування, з тим щоб не допустити або обмежити поширення ідей і відомостей, визнаних владою небажаними або шкідливими [21].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – простежити офіційну позицію радянської влади у сфері національної політики протягом 1943-1985 рр., проаналізувати твердження ідеологічного апарату, порівняти ідеологію з практикою Донбасу тих років. Хронологічні межі дослідження охоплюють період 1943-1985 років.

Виклад основного матеріалу дослідження

На думку радянського керівництва «інтернаціональна єдність радянського народу, розквіт і неухильне зближення соціалістичних націй і народностей, їх тісне співробітництво та взаємодопомога – найважливіші показники рівня розвитку національних відносин, їх відповідності етапу зрілого соціалізму». Про братні республіки сказано так: «Новий п'ятирічний план враховує як загальні інтереси Радянського Союзу, так і специфічні особливості і потреби братніх республік» [22]. Варто зауважити, що йдеться саме про економіку республік, а не культурні потреби народів. Підтвердженням цього є слова Л.І. Брежнєва на жовтневому Пленумі ЦК КПРС у 1976 р.: «Наша п'ятирічка – це ленінська політика дружби народів, перекладена на мову економіки» [23]. Як мантра повторювалося: «Комуністична партія добилася того, що ідеї братерської дружби народів і соціалістичний інтернаціоналізм перетворились у глибоке переконання і норму поведінки мільйонів радянських людей. Притаманне їм благородне чуття єдиної родини, непримиренна боротьба з будь-якими проявами міжнародної ворожнечі, шовінізму і націоналізму – необхідні

передумови для викриття ворожої ідеології, відсічі всім спробам імперіалістичної пропаганди підірвати дружбу народів СРСР» [24]. Інтернаціоналізм робітничого класу СРСР, у тому числі його найбільшого загону – робітників Донбасу – був одним із вирішальних факторів єдності радянського суспільства, закономірним результатом тривалої організаторської та виховної діяльності комуністичної партії [25].

Що ж на практиці для партії є реалізацією національної політики радянською владою?

По-перше, це факт того, що «в будівництві Чорнобильської АЕС, Дніпробуду-ІІ та інших електростанцій на Україні брали участь українці, росіяни, білоруси, молдовани, вірмени, грузини та представники інших національностей»; по-друге, «в результаті міграції населення зростає багатонаціональність республік, областей, міст, усе більше з'являється інтернаціональних виробничих колективів». Пояснюється, що «інтернаціоналізація складу населення – закономірний процес, який сприяє зближенню соціалістичних націй, їх братерському єднанню в боротьбі за комунізм» [26]. Одним із важливих засобів «інтернаціоналізації» суспільства, на думку радянського керівництва, є формування робітничих колективів із представників різних національностей. Типовим прикладом такого плідного співробітництва було спорудження гіганта хімії – Северодонецького комбінату, де працювали представники понад 40 національностей. Більшість із них залишилася жити та працювати в Северодонецьку [27]. «Інтернаціональна дружба та взаємодопомога народів-братів» повною мірою були продемонстровані під час будівництва великого прокатного стана «3600» на металургійному заводі «Азовсталь» ім. С. Орджонікідзе в м. Жданові. У спорудженні цього гіганта індустрії брали участь представники 32 національностей. Необхідні матеріали та обладнання були поставлені 214 підприємствами з 13 союзних республік [28].

Дійсно символом інтернаціоналізації праці радянської епохи вважається гігант-

ська Байкало-Амурська магістраль, споруджена зусиллями всіх республік. У будівництві БАМу, який розкинувся на 3200 км, брали участь тисячі донбасівців. Так, створений на базі великого будівничого заводу «Донбас» будівничо-монтажний поїзд перетворився на спеціалізований трест, якому було доручено будівництво близько 150 тис. м² житла [29].

Як стверджувалося з високих трибун: «Єдиний многонаціональний трудовий колектив, присущий соціалізму, – важнейший итог революційно-преобразовательной деятельности КПСС по воплощению в жизнь ленинской национальной политики» [30].

Значним фактором було й те, що на принципах інтернаціоналізму та братерської взаємодопомоги будувалася й бюджетна політика Радянської держави. Наприклад, щороку загальносоюзним бюджетом передбачалися додаткові асигнування тим республікам, які власними силами не могли забезпечити фінансування народногосподарських об'єктів, розташованих на її території [31].

Варто зауважити, що «маючи великий вплив на всі сфери суспільного життя, соціалістичне змагання одночасно було важливим фактором подальшого зміцнення дружби та інтернаціональної єдності народів СРСР» [32]. В інформаційному повідомленні на адресу ЦК КПУ за підписами В. Сологуба та А. Трояна було сказано, що Всесоюзний комуністичний суботник, який відбувся 21-22 квітня 1979 р., проходив «у трудових колективах республіки під знаком подальшого закріплення інтернаціональної дружби народів» [33]. Велику роль у зміцненні «братерської співпраці народів» СРСР відігравало соціалістичне змагання. Воно активно сприяло зміцненню «дружби народів, їх розквіту та зближенню», передусім у виробничій, економічній сферах.

Колективи робітників провідних галузей промисловості Донбасу: шахтарів, металургів, машинобудівників, залізничників, – були пов'язані узами змагання зі своїми колегами з інших республік. Змагання розгорглося як між потужними

промисловими центрами, комплексами, районами, так і між колективами окремих підприємств однієї галузі чи підприємств-суміжників. Змагалися також і окремі робітники-новатори різних підприємств.

Традиційним стало трудове суперництво між шахтарями Донбасу й Кузбасу, гірняками Донецької і Ростовської областей. Металурги та залізничники Донецького краю змагалися з колегами Російської Федерації, Грузії та Казахстану. Дружба пов'язувала робітників шахт комуністичної праці – донецької «Трудовська» й лєнінськ-кузнецької «Жовтнева». Їхня співпраця була започаткована в 1959 р. під час Загальносоюзної наради вугільників, яка проходила в Донецьку.

У змаганні трудівників Донбасу й Кузбасу брали участь не тільки гірняки, а й металурги, енергетики, зокрема – об'єднання «Донбасенерго» та «Кузбасенерго», колективи підприємств інших галузей промисловості. Згідно з договором, укладеним у 1972 р., до змагання Донецької та Кемеровської областей долучилися, заключивши конкретні ділові контракти, Макіївка та Новокузнецьк, Горлівка та Прокоп'євськ, інші міста та райони, а також окремі колективи підприємств, цехів, ділянок, бригад [34].

Під час трудового змагання народжувалися нові форми виробничих зв'язків. Багато років, наприклад, підтримувалося комплексне змагання суміжників під гаслом: «Руда – метал – машини», у якому брали участь гірняки Курської магнітної аномалії, металурги Макіївки та комбайнобудівники «Ростсельмаша» [35].

У міжреспубліканському соцзмаганні активно брали участь інші виробництва та підприємства, які входили в систему вугільної промисловості. Із колективами Горлівського та Дружківського машинобудівних заводів мали тісні контакти гірняки шахти «Комсомольська» комбінату «Челябінськвугілля». Донбасівці допомагали при освоєнні Ткварчельського вугільного родовища в Абхазькій АРСР [36].

Партійні, профспілкові організації, адміністрація вугільних підприємств Дон-

басу також були ініціаторами заходів, які сприяли інтернаціональному вихованню, закріпленню дружби між робітниками різних національностей. Так, започаткувавши на початку 1972 р. проведення 15 ударних трудових тижнів на честь союзних республік, колектив ордену Трудового Червоного Прапора шахти «Лутугінська» ордену Леніна комбінату «Ворошиловградвугілля» зайняв перші місця під час днів ударних тижнів, присвячених Грузинській РСР та Азербайджанській РСР [37].

У потужних індустриальних центрах регіону проводилися всесоюзні семінари-практики. У грудні 1971 р. в Донецьку відбувся семінар, організований спільно Міністерствами вугільної промисловості СРСР та УРСР, ЦК профспілки робітників вугільної промисловості, а також редакції газети «Труд». Угоди про соціалістичне змагання уклали між собою 16 передових бригад [38].

Із жовтня 1971 р. Донбас став місцем проведення Загальносоюзних зустрічей робітничих династій. Тоді ж на Жданівському металургійному заводі ім. Ілліча виникла нова форма змагання металургів – боротьба за почесне право брати участь у «Плавках дружби». З тих пір жданівські та череповецькі, макіївські та карагандинські, єнакіївські та московські металурги неодноразово зустрічалися перед мартенами і домнами, ділилися практичним досвідом роботи, технологічними новинками тощо. Так, перед професійним святом у липні 1974 р., на мартенівській печі №7 Макіївського металургійного заводу ім. С.М. Кірова було проведено «Плавку дружби народів СРСР» за участі сталеварів металургійних заводів: Макіївського, Донецького, Єнакіївського, Жданівського ім. Ілліча та «Азовсталь», Череповецького, Руставського, Карагандинського, Магнітогорського та Кузнецького комбінатів [39].

Значний внесок у зміцнення міжреспубліканського співробітництва робітників зробили машинобудівники Донбасу. Наприклад, протягом багатьох років колектив Новокраматорського машинобудівного заводу ім. В.І. Леніна змагався з колективами Уральського заводу важкого

машинобудування ім. С. Орджонікідзе та Ленінградського металургійного заводу ім. XXII з'їзду КПРС. Традиційні дружні зв'язки підтримували машинобудівники Таганрозького комбайнобудівного заводу та Макіївки. Успішно співпрацювали трудівники споріднених підприємств важкого станкобудування в Краматорську, Коломні (Московська обл.) та Харкові. Робітники Горлівського машинобудівного заводу ім. С.М. Кірова мали угодами про змагання з колективами Дружківського та Копейського (Урал) машинобудівних заводів [40].

Активну участь у міжреспубліканському змаганні брали транспортники Донбасу. Наприклад, співпрацювали робітники-залізничники Дебальцевського відділу Донецької залізниці та Беловського Західно-Сибірської [41].

На практиці одним із найважливіших підсумків міжреспубліканського соціалістичного змагання було виховання радянських громадян у дусі «ленінської дружби народів», «пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму» [42].

Дієвим фактором подальшої інтернаціоналізації складу населення Донбасу, як і всієї держави, були також змішані (міжнаціональні шлюби), кількість яких неухильно зростала. Значення подібних шлюбних зв'язків, на переконання радянської влади, полягало в тому, що вони фіксували підвищений рівень спілкування соціалістичних націй, активно сприяли стиранню національних розбіжностей, навіть у такій традиційно-самобутній сфері, як родинно-побутова [43].

Як стверджувалося за радянської доби, робітникам Донбасу притаманні ознаки соціалістичного інтернаціоналізму, радянського патріотизму, дружби та товарищескості до представників різних національностей СРСР. Також стало стандартним сприймати, що саме Донецький край здавна є уособленням «великої дружби народів», передусім – російського та українського [44].

Донбас був яскравим прикладом «єдиної інтернаціональної родини», у якій провідну та визначальну роль відіграв багатонаціональний робітничий клас [45].

Митці радянської пропаганди завжди вміли писати про рівність усіх народів, при цьому обов'язково зазначивши унікальну провідну роль російського народу. Це яскраво демонструють рядки: «Проводячи ленінський курс на забезпечення фактичної рівності націй і народностей, Комуністична партія за короткі історичні строки забезпечила ліквідацію успадкованої від минулого нерівності націй, їх всебічний розквіт і поступове зближення. Провідне місце у цьому широкому соціальному процесі належало російському робітничому класові, який завжди ставив і ставить на перший план свої інтернаціональні обов'язки» [46]. Такий факт виокремлення обурював представників неросійської національної інтелігенції.

У розділі «Розвиток духовних основ єдності соціалістичного суспільства» «Ленінської національної політики партії в дії» можемо прочитати, якою радянська влада бачила реалізацію національної політики не в економічній чи соціальній, а саме в культурній сфері суспільства в УРСР. Від початку йдеться про те, що в умовах розвинутого соціалізму, характерним для духовного життя соціалістичних націй є зближення і взаємозбагачення національних культур, із яких складається єдина за духом і своїм принциповим змістом радянська соціалістична культура. Це означало, що «у різноманітності національних форм радянської соціалістичної культури все більш виразно виступають інтернаціональні риси» [47].

Партійне керівництво, користуючись усіма засобами пропаганди, запевнювало суспільство, що радянській соціалістичній культурі властивий гармонійний розвиток усіх її основних складових частин: народної освіти, науки, літератури, мистецтва, художньої самодіяльності тощо. Розвиток радянської соціалістичної культури сприяв розквітові та зближенню соціалістичних націй, інтернаціональному і патріотичному вихованню радянських людей, зміцненню радянського соціалістичного ладу [48].

У чому ж тоді радянська влада вбачала

реалізацію національної політики в гуманітарній сфері?

Перш за все, це полягало в курсі партії на вирівнювання показників культурного розвитку націй і народностей Радянського Союзу. Тобто в наданні писемності неписемним народам та розбудові галузі освітніх установ. Також до цього процесу була залучена література. Яскраво, без потреби в коментуванні про це йдеться в газеті «Літературна Україна»: «Українська радянська література, вірна прапору марксизму-ленізму, найдемократичнішому і життєстверджуючому методу – соціалістичному реалізму, натхненно працюватиме на комунізм» [49].

Що стосується музики, то у цьому питанні радянське керівництво дотримувалося тієї точки зору, що для українських композиторів значною школою і невичерпним джерелом натхнення є творчість композиторів Росії, серед яких багато хто пише твори на українські теми [50]. Досить велику роль у духовному житті радянських людей відігравало кіно, яке В.І. Ленін називав найбільш масовим і важливим для народу мистецтвом. На думку компартії, національна політика дружби народів втілювалася тут через участь у низці стрічок Української РСР відомих акторів Росії, Закавказзя, Прибалтійських та інших республік, водночас акторів Української РСР, які виконували багато ролей у фільмах, що створювалися на кіностудіях братніх республік. Так само декларативно оголошувалося, що складовою і невід'ємною частиною радянського образотворчого мистецтва було українське образотворче мистецтво. Не забували при цьому згадати про те, що одну з найцінніших його рис становить ідейна спорідненість із російським мистецтвом. Механізмом реалізації національної політики дружби народів при цьому виступав систематичний обмін художніми виставками [51].

На думку радянського керівництва, глибокий процес інтернаціоналізації, взаємовплив і взаємозбагачення відбувалося в усіх сферах духовної культури – у літературі, музиці, живописі, хорео-

графії, архітектурі тощо. Наприклад, взаємозбагачення національних культур у галузі драматичного мистецтва виявлялося в тому, що до репертуару театрів України, поряд із п'єсами українських і російських авторів, включали п'єси драматургів Білорусії, Молдавії, Грузії, Азербайджану, Киргизії, Латвії тощо. У свою чергу п'єси українських драматургів (О. Корнійчука, Я. Баша, О. Леванди, О. Коломійця) ставилися в багатьох театрах союзних і автономних республік і областей [52].

Також великого значення для зміцнення духовної єдності радянських народів мали спільне відзначення ювілейних дат діячів братніх культур, обмін художніми виставками, концертно-виконавськими силами, декади і тижні національних культур у Москві та столицях союзних республік. Наприклад, у доповідній записці на ім'я першого секретаря ЦК КПУ Л.Г. Мельникова йшлося: «З часів проведення першої декади українського радянського мистецтва в Москві пройшло вже 15 років... доцільно просити ЦК ВКП(б) та Союзний уряд дозволити провести у лютому 1951 року другу декаду українського мистецтва та літератури в Москві». Це робилося для того, щоб «у музиці, літературі, в піснях, танцях і образотворчому мистецтві відобразити розквіт культури українського радянського народу – соціалістичної за змістом і національної за формою, як наслідок величної перемоги ленінсько-сталінської національної політики більшовицької партії, сталінської дружби народів» [53]. Декаду було проведено в жовтні 1950 року. Лише протягом 1960-х років у Радянському Союзі було проведено 70 декад, тижнів і днів національних культур і 140 фестивалів, свят мистецтв [54].

Трудівники Донбасу мали досвід культурного співробітництва з іншими областями та республіками Радянського Союзу. Міста регіону постійно брали участь у проведенні різноманітних фестивалів, декад, днів літератури та мистецтва народів СРСР в Україні. Тут проводилися місячники Білорусії, Узбекистану, Грузії, Молдавії та інших республік. Донбас відвідували діячі літератури народів радянських рес-

публік. Тільки в 1971 р. в Донецькій області побували письменники Узбекистану та Гірно-Алтайської автономної області, на Ворошиловградщині – літератори Татарії. У свою чергу, письменники Донбасу в складі делегацій Української РСР відвідали багато республік [55].

Робітники Донбасу були задіяні у великій кількості форм масової міжреспубліканської культурної співпраці. Представники Донецької та Кемеровської областей, які змагалися, постійно влаштовували експозиції виставок самодіяльних художників, проводили фотовиставки про життя трудівників Кузбасу та Кемерово, практикували обмін тематичними сторінками преси, кіносюжетами та радіопередачами. У 1972 р. в Донбасі пройшли тижні лекторів Росії, Білорусії, Вірменії, Литви, Казахстану, Таджикистану [56].

Наприклад, у 1968 р. за дорученням секретаря ЦК КПУ Ф.Д. Овчаренка відділ культури ЦК КПУ зібрав інформацію про вулиці, площі, які мали «польські» назви. Не в кожній області УРСР були такі. У Донбасі було 29 назв: 27 у Донецькій і 2 в Луганській областях. Узагалі найбільше об'єктів, що мали польські назви, було у Львівській – 42, Донецькій – 27, Тернопільській – 20, Івано-Франківській – 14, Волинській – 11 областях. У Сумській, Херсонській, Чернігівській, Вінницькій, Хмельницькій областях, за попередніми даними, не було виявлено жодної назви. Відділ культури ЦК КПУ рекомендував обкомам партії останніх розглянути питання про доцільність надання окремим вулицям, площам імен видатних польських політичних і культурних діячів [57]. Так радянська влада на практиці показувала, що політика «ленінської дружби народів» працює.

До ЦК КПУ надійшов лист від ЦК КП Туркменістану, у якому говорилося про те, що «декади національних культур в СРСР, які проводилися в останні роки, мали великий відклик у братніх народів Радянського Союзу та стали доброю традицією. Вони сприяють подальшому укріпленню непорушної дружби наших народів, взаєм-

ному збагаченню та розквіту їхніх культур, посиленню інтернаціонального виховання трудящих». Тому ЦК КП Туркменістану просив у листопаді-грудні 1968 р. провести Декаду української літератури та мистецтва в Туркменістані [58]. Таким чином радянська влада створювала уявлення про повноцінний розвиток національних культур у СРСР.

Звертався до першого секретаря ЦК КПУ П.Е. Шелеста й Ульяновський обком КПРС із листом про проведення Днів культури Української СРСР в Ульяновську в травні 1970 р. [59].

У 1977 р. було проведено Декаду української радянської літератури у Вірменії [60].

У 1977 р. пройшли Дні Радянської України на ВДНГ СРСР, присвячені 60-річчю Великого Жовтня [61].

Однією з ефективних форм культурних зв'язків республік були кінофестивалі. Протягом 1960-70-х років у Києві відбулися фестивалі кінофільмів Білоруської, Азербайджанської, Грузинської, Вірменської, Таджикиської та інших республік. Фільми, створені на кіностудіях Української РСР, систематично демонструвалися в Москві, Ленінграді, столицях, містах і селах усіх радянських республік [62].

Як стверджувала партія, в умовах братерської дружби і взаємного довір'я народів СРСР їх національні мови розвивалися на основі рівноправності та взаємозбагачення. Процеси мовної взаємодії супроводжуються не злиттям національних мов, а їх бурхливим розвитком і подальшим збагаченням, у якому відображаються інтернаціоналізація суспільного життя, гармонійне поєднання інтернаціонального та національного. Зважаючи на вищезазначене, подальший розвиток національних мов відбувається одночасно з інтенсивним поширенням російської мови як мови міжнаціонального спілкування. Радянська пропаганда пояснювала таку лінію в мовній політиці так: двомовність – характерна

риса розвитку соціалістичної культури в СРСР. Стверджувалося, що «на противагу двомовності в капіталістичному світі, де, як правило, мова панівної нації є офіційною, державною, двомовність у нашій країні розвивається на рівноправній основі і пов'язана з плідним розвитком і взаємозбагаченням обох мов». Так, за офіційними заявами, функціонування української і російської мов в Українській РСР відбувалося на основі повної добровільності й рівноправності, воно регулювалося практичними суспільними та побутовими потребами. Радянське керівництво прагнуло, щоб усі народи СРСР сприймали російську мову як могутній засіб швидкого культурного розвитку й обміну духовними цінностями, як свою міжнаціональну мову. Таким чином, декларувалося, що в радянському суспільстві відбувався двоєдиний діалектичний процес: розвиток і вдосконалення національних мов і поширення російської мови, як мови міжнаціонального спілкування [63]. Аналіз мовної політики радянської влади на території Донбасу є предметом інших досліджень автора [64; 65].

Оскільки мета цього дослідження – показати саме концепцію розуміння втілення національної політики радянською владою, не було спроби критичного аналізу співставлення теорії та практики. Тлумачення, взяті зі брошури «Ленінська національна політика партії в дії», є для нас концентрацією уявлення не тільки загальносоюзної пропаганди, а й уявленням українського радянського керівництва, як її складової.

Висновки

Отже, на думку радянської влади, національне питання було повністю вирішене на момент досліджуваного періоду.

Особливістю реалізації національної політики на Донбасі було те, що регіон став суцільно індустріальним. А, отже, основним важелем для впровадження концепції «дружби народів» були трудові колективи підприємств.

Література

1. *Бакало І.* Національна політика Леніна / І. Бакало. – Мюнхен : Сучасність, 1974. – 211 с.
2. *Майстренко І.* Национальная политика КПСС в её историческом развитии. – Muenchen, 1978. – 224 с.
3. *Панібудьласка В. Ф.* Ленінська національна політика у дії / В. Ф. Панібудьласка. – К., 1987.
4. *Панібудьласка В. Ф.* Дружба і співробітництво українського народу з братніми народами СРСР. 1959-1965 рр. / В. Ф. Панібудьласка. – К., 1967.
5. *Панібудьласка В. Ф.* Інтернаціоналістська єдність радянської молоді / В. Ф. Панібудьласка. – К., 1978.
6. *Панібудьласка В. Ф.* Національні проблеми: уроки минулого і сучасність / В. Ф. Панібудьласка. – К., 1989. – 45 с.
7. *Панібудьласка В. Ф.* Сила великої дружби / В. Ф. Панібудьласка. – Київ, 1982.
8. *Пизюр С.* Посталінська національна політика Москви і висновки для Заходу / С. Пизюр. – Б.м : Вид. «Укр. вістей», 1953. – 60 с.
9. *Зиманас Г. О.* Дружба народів ССРСР і преодоление пережитков буржуазного націоналізма / Г. О. Зиманас // Вопросы философии. М. – 1958. – №1. – С. 26-38.
10. *Ясницький Г. І.* Дружба народів СРСР – джерело процвітання Радянської України / Г. І. Ясницький – К., 1953. – 102 с.
11. *Лихолат А. В.* Содружество народов СРСР в борьбе за построение социализма (1917-1957) / А. В. Лихолат. – М., 1976. – 368 с.
12. *Маланчук В. Е.* Исторический опыт КПСС по решению национального вопроса и развитию национальных отношений в СССР / В. Е. Маланчук. – М., 1972.
13. Етнонаціональна історія України в документах та матеріалах / ред. П. С. Сохань [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К. : [б. і.], 1997. – Вип. 1 / упоряд. І. О. Кресіна [та ін.]. – 1997. – 167 с.
14. Національні процеси в Україні. Історія і сучасність : Документи і матеріали : довідник : У 2 ч. / ред. В. Ф. Панібудьласка. – К. : Вища школа, 1997. Ч. 2 / упоряд. І. О. Кресіна, В. Ф. Панібудьласка. – К. : [б. в.], 1997. – 704 с.
15. *Антонюк О. В.* Етнополітика в Україні : історія та сучасний стан / О. В. Антонюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 3. – С. 44.
16. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 4.
17. История рабочих Донбасса : В 2 т. / ред. Ю. Ю. Кондюфор ; АН УССР ; Ин-т истории – К. : Наукова думка : Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму : Т. 2. – 1981. – 432 с. – С. 296.
18. Там само, С. 296-297.
19. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 77-79.
20. *Каретніков І. Г.* Суспільні настрої населення Донбасу у 1953-1964 рр. / Автореф. дис. ... к.і.н. 07.00.01. Донецьк, 2013 – 20 с.
21. Большая Советская Энциклопедия (В 30 томах.) / гл. ред. А. М. Прохоров. Изд. 3-е. М., «Советская энциклопедия», 1978. – Т. 28. Франкфурт – Чага. 1978. – 616 с. – С. 489.
22. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 7.
23. *Брежнев Л. І.* Промова на Пленумі Центрального Комітету КПРС 25 жовтня 1976 року / Л. І. Брежнев. – К., Політвидав України, 1976. – С. 8.
24. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 8.
25. История рабочих Донбасса : В 2 т. / ред. Ю. Ю. Кондюфор ; АН УССР ; Ин-т истории – К. : Наукова думка : Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму : Т. 2. – 1981. – 432 с. – С. 297.
26. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 24.

27. История рабочих Донбасса : В 2 т. / ред. Ю. Ю. Кондюфор ; АН УССР ; Ин-т истории – К. : Наукова думка : Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму : Т. 2 . – 1981 . – 432 с. – С. 298.
28. Там само, С. 298-299.
29. Там само, С. 299.
30. Там само, С. 300.
31. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 27.
32. Там само, С. 28.
33. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 1880, арк. 7.
34. История рабочих Донбасса : В 2 т. / ред. Ю. Ю. Кондюфор ; АН УССР ; Ин-т истории – К. : Наукова думка : Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму : Т. 2 . – 1981 . – 432 с. – С. 301.
35. Там само, С. 302.
36. Там само, С. 305.
37. Там само, С. 305.
38. Там само, С. 305.
39. Там само, С. 306-307.
40. Там само, С. 307-308.
41. Там само, С. 308.
42. Там само, С. 308.
43. Там само, С. 298.
44. Там само, с. 297.
45. Там само, С. 298.
46. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 37.
47. Там само, С. 51.
48. Там само, С. 52.
49. Там само, С. 63.
50. Там само, С. 64.
51. Там само, С. 65-66.
52. Там само, С. 66.
53. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 14, арк. 5.
54. Политическое самообразование, 1976, № 5. – С. 47.
55. История рабочих Донбасса : В 2 т. / ред. Ю. Ю. Кондюфор ; АН УССР ; Ин-т истории – К. : Наукова думка : Рабочие Донбасса в период завершения строительства социализма и постепенного перехода к коммунизму : Т. 2. – 1981. – 432 с. – С. 309.
56. Там само, С. 310.
57. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. 41, арк. 27-33.
58. Там само, спр. 20, арк. 72.
59. Там само, арк. 121.
60. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 25, спр. арк. 2.
61. Там само, спр. 1505, арк. 1.
62. *Лихолат А. В.* Ленінська національна політика партії в дії / А. В. Лихолат ; Інститут історії партії при ЦК КП України – Філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. – К. : Політвидав України, 1977. – С. 67.
63. Там само, С. 69-70.
64. Національна політика радянської влади у системі шкільної освіти 1943-1982 рр. (на матеріалах Донецької області) / І. Баликін // СХІД, 2014. – № 1 (127). – С. 112-118.
65. Національна політика радянської влади у мовному середовищі Донбасу (1943-1982 рр.) / І. Баликін // Історичні і політологічні дослідження. 2013. – № 3. – С. 241-252.